

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LIX

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

HORIA I. CIUGUDEAN - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia

SORIN NEMETI - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

IOAN CAROL OPRIȘ - Universitatea București

AUREL RUSTOIU - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

CRISTIAN SCHUSTER - Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București

Colegiul de redacție

RADU OTA - redactor șef

CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacție

SIDONIA PETRONELA OLEA - membru

CRISTIAN IOAN POPA - membru

ADINA BOGDAN - membru

GEORGE BOUNEGRU - membru

FLORIAN MATEI-POPESCU - membru

ANCA TIMOFAN - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Mailing address:

NATIONAL MUSEUM OF UNION

RO – 510010 ALBA IULIA

12-14, Mihai Viteazul St.

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com; www.mnuai.ro

© 2022 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LIX

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXXII

Tehnoredactare: RADU OTA
Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN
Corectură: IOANA-DANIELA TRIF
Textele nepublicate nu se restituie

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – *STUDIES AND ARTICLES*

ARHEOLOGIE & ANTROPOLOGIE

SABIN ADRIAN LUCA, RALUCA MARIA TEODORESCU, FLORENTIN PERIANU, OANA GĂZĂ, MIRELA MIHON, DORU PĂCEȘILĂ, Date cronologice absolute rezultate în urma analizei radiocarbon a unor morminte de înmormântare din săpăturile preventive de la Turdaș – Luncă (2011-2019) (culturile Turdaș și Petrești) <i>Absolute Chronological Data Resulted from the Radiocarbon Analysis of Some Burial Graves from the Preventive Excavations from Turdaș – Luncă (2011-2019) (Turdaș and Petrești Cultures)</i>	1
HORIA I. CIUGUDEAN, COLIN P. QUINN, CLAES UHNÉR, Considerații privind evoluția culturii Coțofeni în lumina noilor date radiocarbon <i>Considerations Regarding the Evolution of Coțofeni Culture in the Light of New Radiocarbon Dates</i>	23
VITALIE BÂRCĂ, Pătrunderea și așezarea primelor grupuri de sarmați în Câmpia Panonică. Câteva considerații și observații <i>Entry and Settlement of the First Sarmatae Groups in the Pannonian Plain. Some Considerations and Notes</i>	55
DAN GEORGE ANGHEL, CRISTIAN TITUS FLORESCU, RADU OTA, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Cercetări arheologice în <i>canabae/municipium Septimium Apulense</i> , sectorul estic <i>Archaeological Researches in canabae/municipium Septimium Apulense, the Eastern Sector</i>	129
MARIUS GHEORGHE BARBU, ANDREI GONCIAR, O reprezentare antropomorfă descoperită la Rapoltu Mare – <i>La vie</i> , jud. Hunedoara <i>An Anthropomorphic Representation Discovered at Rapoltu Mare – La vie, Hunedoara County</i>	213

CRISTIAN MLADIN, GEORGE BOUNEGRU, <i>SILVANUS REDIVIVUS</i> – Redescoperirea unei plăci votive romane de la Apulum <i>Silvanus Redivivus – Rediscovery of a Votive Roman Plate from Apulum</i>	221
GABRIEL BALTEȘ, ADRIAN BOLOG, RAUL TRIF, Un mormânt princiar din epoca migrațiilor, descoperit la Alba Iulia <i>A Princely Grave from the Migration Period, Discovered at Alba Iulia</i>	231
CĂLIN COSMA, Ceramică lucrată la roată cu turație rapidă din pastă zgrunțuroasă, descoperită în cimitirele din secolele VII-X din vestul României <i>Fast Wheel Pottery from Coarse Paste Discovered in the 7th-10th Century Cemeteries of Western Romania</i>	253

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SIDONIA PETRONELA OLEA, VALENTIN ȘTEFAN, Evoluția stării de conservare a unui sit arheologic. Studiu de caz: ansamblul de clădiri și amenajări romane <i>Domus Thermae</i> <i>The Evolution of the State of Conservation of an Archaeological Site. Case Study: Domus Thermae Complex of Roman Buildings and Establishments</i>	277
SORIN ȘERBAN, Restaurarea unui vas ceramic de tip <i>dolium</i> de proveniență romană, descoperit la Războieni – Cetate (jud. Alba) <i>Restoration of a "Dolium" Type Ceramic Vessel of Roman Origin, Discovered at Războieni – Cetate (Alba County)</i>	297
SIDONIA PETRONELA OLEA, Redescoperirea unui patrimoniu – restaurarea unui sfinx funerar din vechea colecție a Muzeului Național al Unirii Alba Iulia <i>Rediscovering a Heritage – Restoration of a Funerary Sphinx from the Old Collection of the National Museum of Unification Alba Iulia</i>	305
VALENTIN ȘTEFAN, Reconstituirea uneltelor și a tehnicilor de prelucrare a pietrei utilizate în antichitatea romană, prin analizarea urmelor rămase pe piese din colecția M.N.U.A.I., Muzeul Principia și zidul castrului roman	

de la Apulum <i>Reconstruction of the Tools and Stone Working Techniques Used in the Roman Antiquity, by Analysing the Traces on Pieces from the Collection of National Museum of Unification Alba Iulia, Principia Museum and the Wall of the Roman Camp from Apulum.....</i>	319
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

CRISTINEL FÂNTÂNEANU, Ion Tuțulescu, <i>Manifestări timpurii ale Bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei, Râmnicu Vâlcea, Ed. Antim Ivireanul, 2021, 317 pagini, 139 figuri, 7 hărți.....</i>	345
GEORGE BOUNEGRU, Mircea Babeș, Dorel Bondoc, Cătălin Nicolae, <i>Necropola plană birituală de la nordul orașului Romula, Ed. Antheo Craiova, 2020, 357 pagini, 137 planșe, 86 figuri.....</i>	349
Lista autorilor.....	351

CERAMICĂ LUCRATĂ LA ROATĂ CU TURAȚIE RAPIDĂ DIN PASTĂ ZGRUNȚUROASĂ, DESCOPERITĂ ÎN CIMITIRELE DIN SECOLELE VII-X DIN VESTUL ROMÂNIEI

Călin COSMA

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca

Cuvinte cheie: Transilvania, Evul Mediu timpuriu, roata olarului, ceramică lucrată la roata rapidă.

Keywords: Transylvania, Early Middle ages, cemeteries, potter's wheel, fast wheel pottery.

1. Scurte precizări referitoare la studiul ceramicii din Evul Mediu timpuriu.

Pentru perioada secolelor VII-X, dar nu numai, în analiza ceramicii din punct de vedere tehnologic, se utilizează termenii de *ceramică lucrată la roată înceată* și *ceramică lucrată la roată rapidă*. Personal, am optat pentru termenii de *ceramică lucrată la roată cu turație medie* și *ceramică lucrată la roată cu turație rapidă*, termeni utilizați de altfel în literatura de specialitate¹. Ceramica lucrată la roată cu turație rapidă are pe pereții interiori *coaste/caneluri* orizontale provenite de la degetele olarului în momentul modelării vasului la o roată cu învârtire rapidă, acționată cu piciorul.

Roata olarului nu poate fi *înceată*, ea are o mișcare de învârtire lentă, medie (adică nu foarte rapidă) sau rapidă. Roata cu turație medie este acționată cu mâna, de unde și incapacitatea de a imprima o rotație foarte rapidă, constant rapidă, în același timp în care se și modelează vasul ceramic². Se vorbește și despre o roată a olarului acționată cu genunchiul, care ar oferi posibilitatea unei rotiri mai rapide a roții în comparație cu cea acționată cu mâna, dar cu rotiri mai lente decât cea acționată cu piciorul³. Turația rapidă a roții este oferită de angrenajul acționat cu piciorul. La acest tip de roată, meșterul olar poate să imprime o turație foarte accentuată a roții, constant aceeași învârtire, având în același timp ambele mâini disponibile pentru modelarea vasului din lut⁴.

¹ Godea 1982, p. 19-42, 43-53; Stanciu, Matei 1994, p. 142, N. 33a; Stanciu 2000, p. 127-128; Châtelet 2002, p. 27-34; Allios 2004, p. 95-102.

² Comșa 1961a, p. 291-297; Godea 1982, p. 19-42, 43-53; Châtelet 2002, p. 27-34; Allios 2004, p. 95-102; Fusek 2009, p. 99-108.

³ Comșa 1961, p. 292, 296; Dostál 1994, p. 226; Stanciu 2000, p. 127-128; Châtelet 2002, p. 27-34; Fusek 2009, p. 99-108.

⁴ Godea 1982, p. 19-42, 43-53; Stanciu 2000, p. 127-128; Châtelet 2002, p. 27-34; Allios 2004, p. 95-102.

În descrierea compoziției pastei recipientelor ceramice, am utilizat, pe lângă termenii de cioburi pisate, nisip fin sau cernut ori mică și pe aceia de microprundiș și macroprundiș, materii prezente în lutul din care au fost modelate vasele. Termenul de microprundiș desemnează nisipul care conține și pietricele care au un diametru de până la 2 mm grosime, iar termenul de macroprundiș desemnează nisipul care conține pietricele care au un diametru cuprins între 2 și 4 mm grosime⁵. Consider că utilizarea celor doi termeni în precizarea tipului de ingredient prezent în pasta recipientelor ceramice, este mult mai adecvată (în comparație cu mai vechii termeni de nisip cu bobul mare sau cu bobul mic), mai corectă, mai aproape de adevăr, nelăsând loc unor suspiciuni generate de subiectivitatea fiecărui cercetător implicat în studierea ceramicii.

În tipologia ceramicii, criteriul inițial a fost acela al formei vasului ceramic, al utilității lui cotidiene. Fiecare formă de vas a fost catalogată în funcție de înălțime, criteriu care cred că are o semnificație importantă în definirea ceramicii depuse în morminte ca ofrandă funerară, și nu pe post de urne funerare. Am optat pentru trei parametri matematici: recipiente cu o înălțime de până la 10 cm; recipiente cu o înălțime cuprinsă între 10 și 15 cm; recipiente cu o înălțime mai mare de 16 cm. Pentru o serie de vase precum oalele, în plasarea tipologică s-a luat în calcul o serie de coordonate matematice ale vaselor, precum înălțimea, diametrul gurii și al fundului, diametrul maxim al umerilor și al gâtului, dispunerea și, mai ales, relația matematică dintre acestea în configurația fiecărui recipient ceramic. Prin utilizarea raporturilor matematice în definirea diferitelor variante în cadrul tipului principal, s-a dorit evidențierea destinației fiecărui vas în viața cotidiană, cu scopul de a defini simbolistica vasului în interiorul mormântului.

Ceramica lucrată la roată cu turație rapidă din pastă zgrunțuroasă, categorisită și *ceramică de uz comun*⁶, din vestul României, descoperită în cadrul așezărilor, a fost prezentată și discutată în câteva studii de specialitate, fiind catalogată ca un *fenomen* arheologic deosebit pentru cultura arheologică din vestul României de la începutul Evului Mediu timpuriu⁷.

Pentru ca tabloul să fie complet și concluziile referitoare la existența ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă în perioada Evul Mediu timpuriu din vestul României, să fie pertinente, este necesară luarea în calcul și a vaselor ceramice cu caneluri pe pereții exteriori, descoperite în cimitirele din Transilvania și Crișana, datate în secolele VII-X.

⁵ Pentru precizări referitoare la tipurile de ingrediente în pasta ceramicii, vezi de exemplu: Keramik 1986, p. 15, 35, 53; Stanciu 1998-1999, p. 131-132; Stanciu 2000, p. 127-128; Châtelet 2002, p. 27-34; Allios 2004, p. 89-118; Paraschiv-Talmațchi 2006, p. 57-58.

⁶ Stanciu 2000, p. 127-191.

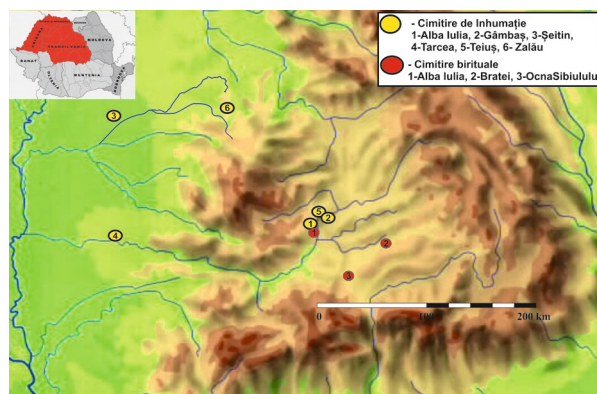
⁷ Stanciu 2000, p. 127-191; Băcuet-Crișan 2014, p. 111-112.

Am ales această tematică deoarece, în literatura arheologică din Transilvania care tratează subiectul referitor la olăria lucrată cu turație rapidă, este specificat că acest tip ceramic lipsește din cadrul cimitirelor datate în ultimele patru secole ale primului mileniu creștin⁸.

Cimitirele în cauză se înscriu cronologic în perioada cuprinsă între secolele al VII-lea – al X-lea, mai precis - cele care fac parte din orizonturile culturale avar, slav, slavo-avar, bulgar și maghiar vechi. Nu am luat în calcul cimitirele gepide din Transilvania. În cadrul acestora, există ceramică lucrată la roată cu turație rapidă. Ea este însă diferită de cea zgrunțuroasă arsă inoxidant sau oxidant, precum cea descoperită în cimitirele care sunt incluse în grupele culturale precizate mai sus⁹.

2. Numărul și dispunerea geografică a cimitirelor în care a fost descoperită ceramică lucrată la roată cu turație rapidă.

Numărul necropolelor din vestul României în care au fost descoperite vase din lut lucrate la roată cu turație rapidă, datate în secolele VII-X, se ridică la nouă situri arheologice. Șase dintre acestea sunt cimitire plane de înmușare: Alba Iulia/Str. Brândușei (r. I.1, Pl. 1/2); Gâmbaș/Măguricea (r. I.2, Pl. 1/4); Șeitin/Alea Mureș (r. I.3, Pl. 1/3/194); Tarcea/Via lui G. Szalos (r. I.4); Teiuș/Cetățuie (r. I.5.1-2, Pl. 1/5-6); Zalău/Palvar (r. I.6, Pl. 1/1). Celelalte trei sunt cimitire birituale: Alba Iulia/Stația de Salvare (r. II.1, Pl. 2/1); Bratei/Cimitirul nr. 2 (r. II.2, Pl. 2/2); Ocna Sibiului/Lab (r. II.3.1-2, Pl. 2/3-4). Din punct de vedere geografic, cimitirele cu ceramică lucrată la roată cu turație rapidă se găsesc în Transilvania, unul în nord-vestul României, iar două în Crișana (Harta 1).

Harta 1 - Distribuția geografică a cimitirelor în care a fost descoperită ceramică lucrată la roată cu turație

⁸ Stanciu 2000, p. 148-149.

⁹ Vezi părerea lui M. Rusu despre ceramica din cimitirele grupei Band-Noșlac: Rusu 1962, p. 286-287.

În toate cazurile, mormintele de inhumatie cu ceramică lucrată la roată cu turație rapidă din cimitirele din secolele VII-X, din vestul României, sunt reduse din punct de vedere numeric, în comparație cu mormintele care au conținut vase din lut realizate cu mâna sau la roată cu turație medie. În cimitirele birituale de la Alba Iulia/Stația de Salvare și Bratei/Cimitirul nr. 2, vasele lucrate la roată cu turație rapidă au fost depuse în morminte de incineratie. Cele două vase lucrate la roată cu turație rapidă de la Ocna Sibiului, au fost descoperite în morminte de inhumatie.

3. Caracteristici tehnologice.

În cadrul ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă, din punctul de vedere al arderii, se disting două categorii: **A. Ceramică arsă semioxidant;** **B. Ceramică arsă oxidant.**

3.A. Ceramica arsă semioxidant.

3.A.1 - Pastă, tehnologie, ornamentică.

Ceramică realizată la roată cu turație rapidă arsă semioxidant a fost descoperită în necropolele de la: Alba Iulia/Stația de Salvare (Pl. 2/1); Bratei/Cimitirul nr. 2 (Pl. 2/2); Ocna Sibiului/Lab (Pl. 2/3-4); Șeitin/Alea Mureș (Pl. 1/3); Tarcea/Via lui G. Szalos (r. I.14); Teiuș/Cetățuie (Pl. 1/5).

Ceramica realizată la roată cu turație rapidă, arsă semioxidant, a fost făurită dintr-o pastă compactă, ce conține nisip fin, microprundiș și mică. Corpul vaselor este simetric. Grosimea pereților este subțire, dar și mai groasă. La majoritatea vaselor, unghiul care leagă fundul de perete este drept, iar fundurile sunt plate.

Ceramica a beneficiat de o ardere bună, consistentă, dar neuniformă din privința culorii pe care au primit-o pereții vaselor. Principalele nuanțe ale suprafețelor exterioare și interioare sunt brun-cărămiziu, brun-negricios, cenușiu-cărămiziu și brun-cenușiu.

Pe ceramica lucrată la roată cu turație rapidă, arsă semioxidant, se disting mai multe feluri de ornamente: banda de linii orizontale drepte dispusă în partea superioară a vasului (Tab. 1, Pl. 1/5); caneluri înguste, adâncite în corpul vasului și dispuse pe gât, imediat sub buză (Tab. 1, Pl. 2/4) sau dispuse în treimea superioară a vasului, sub formă de trei benzi distanțate între ele (Tab. 1, Pl. 2/2); benzi de linii orizontale trasate în val, combinate cu benzi de linii trasate sub formă de V , și cu benzi de linii orizontale drepte, ornament care apare în jumătatea superioară a vasului (Tab. 1, Pl. 2/3); benzi de linii orizontale trasate în val, combinate cu benzi de linii orizontale drepte, ornament care apare în treimea superioară a recipientului (Tab. 1, Pl. 1/3).

Pe fragmentul de vas de la Alba Iulia/Stația de Salvare, pe umăr sunt două șiruri de impresiuni de formă dreptunghiulară, de dimensiuni mici, dispuse

oblic pe corpul vasului, iar sub acestea este o linie orizontală incizată adânc (Pl. 2/1).

3.A.2 – Tipologie.

În cadrul recipientelor lucrate la roată cu turație rapidă arsă semioxidant, se disting următoarele tipuri ceramice: **1. Oala; 2. Recipiente pentru băut/servit lichide.**

1. Oala fără toarte cu înălțime între 10 și 14 cm.

Variante.

1. Teiuș/Cetățuie (Tab. 2, Pl. 1/5). Corp ovoidal. Umerii puternic bombați. Diametrul maxim, dispus în partea superioară a înălțimii, are valoarea matematică cea mai mare în raport cu celelalte coordonate matematice ale vasului. Gâtul este arcuit și buza tăiată oblic. Diametrul gurii, deși mai mic decât diametrul maxim și înălțimea, este apropiat ca valoare matematică de acestea, și mult mai mare în comparație cu diametrul fundului.

2. Ocna Sibiului/Lab (Tab. 2, Pl. 2/4). Corp bitronconic. Înălțimea are dimensiunea cea mai mare în raport cu celelalte coordonate matematice ale vasului. Diametrul maxim, dispus la mijlocul înălțimii, este apropiat ca valoare de cel al înălțimii, dar accentuat mai mare în raport cu diametrul gurii și al fundului. În partea superioară, pereții arcuiesc puternic spre interior, formând un gât înalt, aproape cilindric. Buza este răsfrântă spre exterior și rotunjită. Diametrul gurii este accentuat mai mare decât cel al fundului.

3. Șetin/Alea Mureș (Tab. 2, Pl. 1/3). Corp emisferic. Umerii, dispuși în partea superioară a înălțimii, imediat sub gât, sunt puternic bombați. Diametrul maxim are valoarea matematică cea mai mare în comparație cu celelalte coordonate matematice ale vasului. În partea superioară, pereții arcuiesc puternic spre interior, formând un gât arcuit, scurt și buza rotunjită. Deschiderea la gură este puțin mai mare decât diametrul gâtului, dar accentuat mai mică decât diametrul umerilor. Fundul are un diametru accentuat mai mic în comparație cu toate celelalte coordonate matematice ale vasului.

3.A.2. Recipiente pentru băut/servit lichide.

1. Cană cu înălțimea între 10 și 15 cm.

Variante.

1. Bratei/Cimitirul nr. 2 (Tab. 2, Pl. 2/2). Corp bitronconic. Înălțimea are dimensiunea cea mai mare în raport cu celelalte coordonate matematice ale vasului. Diametrul maxim este dispus imediat deasupra mijlocului înălțimii. Gâtul este arcuit, tras mult spre exterior și buza tăiată oblic. Deschiderea la gură este largă, foarte puțin mai mică decât diametrul maxim, dar mult mai mare în comparație cu diametrul fundului.

2. Ocna Sibiului/Lab (Tab. 2, Pl. 2/3). Corp bitronconic. Înălțimea are dimensiunea cea mai mare în raport cu celelalte coordonate matematice ale vasului. Diametrul maxim, dispus la mijlocul înălțimii, este apropiat ca valoare de cel al înălțimii. Gâtul este arcuit, lung, răsfrânt aproape oblic spre exterior. Buza este tăiată oblic. Gura are o deschidere largă, mai mică, dar foarte aproape ca dimensiune de diametrul maxim, și mult mai mare decât cel al fundului.

3.B. Ceramica arsă oxidant.

3.B.1. Pastă, tehnologie, ornamentică, tipologie.

Ceramica roșie, realizată la roată cu turație rapidă, provine din necropolele de la: Alba Iulia/Str. Brândușei (Pl. 1/2); Gâmbaș/Cetățuie (Pl. 1/4); Teiuș/Cetățuie (Pl. 1/6); Zalău/Palvar (Pl. 1/1).

Ceramica arsă oxidant, realizată la roată cu turație rapidă, a fost făurită dintr-o pastă compactă, ce conține nisip fin, microprundiș și mică. Un singur vas din cele repertoriile a fost realizat dintr-o pastă degresată cu macroprundiș (Gâmbaș/Cetățuie, Pl. 1/4). Corpul vaselor este simetric. Grosimea pereților este subțire, dar și mai groasă. La toate vasele, unghiul care leagă fundul de perete este drept, iar fundurile sunt plate. Arderea vaselor a fost de bună calitate. Întregul corp al vaselor are o singură culoare: cărămiziu-gălbuie sau cărămiziu închis.

Unul din cele patru vase arse oxidant este ornamentat cu caneluri orizontale, înguste, sub forma a trei benzi dispuse în treimea superioară a recipientului (Tab. 1, Pl. 1/4). Un al doilea vas este decorat cu linii drepte orizontale, distanțate între ele, ornament care acoperă toată suprafața oalei (Tab. 1, Pl. 1/2).

Fragmentul de vas de la Zalău/Palvar (cel de-al treilea vas roșu), comportă un ornament format din linii orizontale dese, drepte. Este foarte probabil ca ornamentul să fi acoperit numai zona mediană a vasului (Tab. 1, Pl. 1/1). Al patrulea recipient ars la roșu este partea inferioară a unei oale care nu comportă ornament (Teiuș/Cetățuie, Pl. 1/6).

3.B.2 – Tipologie.

În cadrul ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă, arsă oxidant, se disting următoarele tipuri ceramice: 1. Oala; 2. Recipiente pentru băut/servit lichide.

1a. Oala fără toarte cu înălțime între 10 și 14 cm.

Variante.

Alba Iulia/Str. Brândușei (Tab. 2; Pl. 1/2). Corp globular. Diametrul maxim, dispus la mijlocul înălțimii, are dimensiunea cea mai mare în raport cu

celelalte coordonate matematice ale vasului. Înălțimea și diametrul gurii au valori matematice apropiate. Ambele sunt mult mai mari în comparație cu diametrul fundului. Gâtul este arcuit, dispune de o canelură în partea superioară și buza este tăiată orizontal.

1b. Oala fără toarte cu înălțime între 16 și 20 cm.

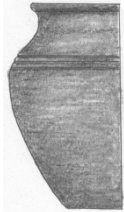
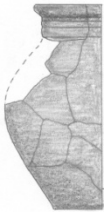
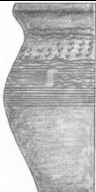
Variante.

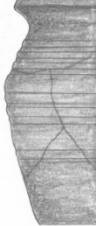

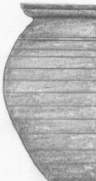
1. Teiuș/Cetățuie (Pl. 1/6). Jumătatea inferioară a unei oale cu fundul foarte îngust.

2. Zalău/Palvar (Tab. 2, Pl. 1/1). Corp emisferic. Umerii, dispuși în partea superioară a înălțimii, imediat sub gât, sunt puternic bombați. În partea superioară, pereții se arcuiesc puternic spre interior, formând un gât arcuit, scurt și buza tăiată drept. Deschiderea la gură este puțin mai mare decât diametrul gâtului, dar accentuat mai mică decât diametrul umerilor. Lățimea mare a umerilor este accentuată și de îngustarea aproape oblică a pereților spre partea inferioară.

2. Recipiente pentru băut/servit lichide.

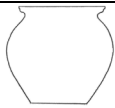

1. Cană. Gâmbaș/Cetățuie (Tab. 2, Pl. 1/4). Corp bitronconic. $\hat{I} = 11,5$ cm. Înălțimea are dimensiunea cea mai mare în raport cu celelalte coordonate matematice ale vasului. Diametrul maxim este dispus imediat deasupra mijlocului vasului. Gâtul este arcuit, tras mult spre exterior și buza este rotunjită. Deschiderea la gură este largă, foarte puțin mai mică decât diametrul maxim, și mult mai mare în comparație cu diametrul fundului.

Cronologie		650/670-720	750-850	901-950	930-960	960-1000
Tip ornament	Înălțime vas					
Tip 1 Ardere semioxidantă	10-14 cm	 1	 2			
Tip 2 Ardere semioxidantă	10-14 cm					

			3			
Tip 3 Ardere semioxidantă	10-14 cm					
			4		5	
Ardere oxidantă	10-14 cm					
			6			
Ardere oxidantă	15-20 cm					
				7		
Tip 4 Ardere oxidantă	10-14 cm					
						8

Tabel 1.

Cronologie		650/670-720	750-850	901-950	930-960	960-1000
Oală	Înălțime vas					
Ardere semioxidantă	10-14 cm					
		1	2		3	

Ardere oxidantă	10-14 cm					 4
	15-20 cm			 5		
Cană						
Ardere semioxidantă	10-14 cm		 6			
			 7			
Ardere oxidantă	10-14 cm	 8				

Tabel 2.

4. Constatări referitoare caracteristicile tehnice și datarea ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă.

Numărul recipientelor ceramice lucrate la roată cu turație rapidă arsă inoxidant sau oxidant este extrem de redus (opt exemplare întregi sau întregibile și patru fragmentare) în comparație cu ceramica lucrată la roată cu turație medie. Este atestată pe tot parcursul secolelor VII-X. Procentual, este mai numeroasă în necropolele datate în perioada avară mijlocie și târzie. Lipsește din cele trei necropole de la Alba Iulia/Stația de Salvare/Cimitirul nr. I, Blandiana/Brod și Sebeș/aval de localitate, cu datare în a doua jumătate a sec. al IX-lea și primele decenii ale sec. al X-lea. Este prezentă în câte un exemplar în cimitirul de la Zalău/Palvar, datat între 900-950, în cel de la Șetin/Alea Mureș, datat între 930-960, și în necropola de la Alba Iulia/Str. Brândușei/Faza 1, cu datare în a doua jumătate a sec. al X-lea. În ultima perioadă de timp menționată, poate fi plasat și fragmentul de oală de la Tarcea/Via lui G. Szalos.

Se remarcă faptul că ceramica lucrată la roată cu turație rapidă, arsă semioxidant este întâlnită în cimitire ce datează numai în perioada avară mijlocie și târzie din Transilvania (650/670-810/830). Ceramica roșie este prezentă într-o necropolă din perioada avară mijlocie, într-una cu datare între 900-950, și într-un cimitir din a doua jumătate a sec. al X-lea (Tab. 1-2).

Modelele ornamentale sunt aceleași, atât pe ceramica arsă semioxidant, cât și pe cea roșie. Ca exemple, pot fi menționate ornamentele aproape identice de pe două căni, una cenușiu-cărămizie de la Bratei/Cimitirul nr. 2 (Tab. 1, Pl. 2/7), iar cealaltă roșie (Gâmbaș/Cetățuie (Tab. 1, Pl. 1/4).

În perioada avară mijlocie și târzie, ornamentele de pe recipientele lucrate la roată cu turație rapidă sunt dispuse în jumătatea și în treimea superioară a vaselor (Tab. 1). Pe oala din perioada 930-960, ornamentul este dispus în treimea superioară a înălțimii (Tab. 1). Pe oala datată în a doua jumătate a sec. al X-lea, modelul ornamental acoperă tot corpul vasului și constă din linii drepte orizontale, distanțate între ele (Tab. 1). Doar linii drepte orizontale, incizate adânc, apar pe oala din necropola de la Zalău/Palvar, cu datare în prima jumătate a sec. al X-lea, ornament care pare a fi dispus doar în treimea superioară a vasului (Tab. 1). Trebuie menționat fragmentul de vas din necropola de la Alba Iulia/Stația de Salvare, cu datare în sec. al VIII-lea, care este ornamentat pe umăr cu două șiruri de impresiuni în formă de V, incizate sub forma unor mici dreptunghiuri, și sub acestea, cu o linie orizontală incizată adânc (Pl. 1/2).

Ingredientele folosite în pastă, modelele ornamentale și disponerea lor pe vasele ceramice lucrate la roată cu turație rapidă, sunt identice cu cele întâlnite pe ceramica lucrată la roată cu turație medie, datată în ultimele patru secole ale primului mileniu creștin.

Recipientele ceramice lucrate la roată cu turație rapidă depuse în mormintele necropolelor din Transilvania sunt oale fără toartă și căni pentru băut. Modalitatea de ardere a vaselor nu constituie un element de departajare tipologică. Sunt și oale și căni arse atât semioxidant, cât și la roșu (Tab. 1-2).

Oalele sunt cele mai numeroase. Cele întregi au înălțimea cuprinsă între 10-14 cm. Foarte posibil ca două oale, fragmentare, să fi avut o înălțime ce depășea 16 cm. Fiecare oală formează o variantă a tipului principal. O oală care provine dintr-o necropolă datată în perioada avară mijlocie și târzie are o formă ovoidală, cu umerii dispuși în partea superioară a înălțimii, umeri care se constituie în diametrul maxim al vasului, și care este mai mare decât înălțimea (Tab. 2). O altă oală dintr-o necropolă din perioada avară târzie are formă bitronconică, cu înălțimea mai mare decât diametrul maxim, care este dispus la mijlocul înălțimii. Datorită corpului puternic bombat în zona de mijloc a înălțimii, oala are o formă mai degrabă bombată, lată, decât înaltă (Tab. 2).

Ambele oale care provin din contexte datate după 930, au diametrul maxim mai mare decât înălțimea. Oala din necropola de la Șeitin/Alea Mureș, datată între 930-960, are un corp emisferic, cu umerii puternic bombați, dispuși în partea superioară a înălțimii. Datorită faptului că umerii sunt dispuși imediat sub gât, dar și îngustării aproape oblice a pereților spre partea inferioară, rezultând un fund cu un diametru foarte mic în comparație cu gura și înălțimea,

forma oalei pare a fi alungită și nu bombată (Tab. 2). Oala din necropola de la Alba Iulia/Str. Brândușei, cu datare în a doua jumătate a sec. al X-lea, prezintă o formă globulară, cu diametrul maxim dispus la mijlocul înălțimii (Tab. 2).

Recipientele lucrate la roată cu turație rapidă, cu înălțimea de peste 16 cm, sunt fragmentare. Într-un prim caz, avem de-a face cu jumătatea inferioară a unei oale cu fundul foarte îngust, care provine din necropola de la Teiuș/Cetățuie, datată în perioada avară mijlocie (Pl. 1/6). Al doilea caz este reprezentat de partea superioară a unei oale descoperite într-unul din mormintele din necropola de la Zalău/Palvar, cu datare între 900-950. Oala a avut probabil un corp emisferic, cu umerii dispuși în partea superioară a înălțimii (Tab. 2).

Toate cele trei căni au o formă alungită, înălțimea având dimensiunea matematică cea mai mare în raport cu toate celelalte coordonate matematice ale vasului. Cănilor pentru băut lichide au corpul bitronconic și deschiderea la gură destul de mare. Căna de la Gâmbaș/Măguricea datează din perioada avară mijlocie, iar cele de la Bratei 2 și Ocna Sibiului, între 750-850 (Tab. 1-2).

5. Considerații finale.

Prima constatare care trebuie menționată se referă la faptul că ceramica lucrată la roată cu turație rapidă este un tip de artefact prezent nu numai în cadrul așezărilor din Evul Mediu timpuriu, ci și în cimitirele de înhumare și birituale din Transilvania, nord-vestul României și Crișanei, datate începând cu perioada avară mijlocie (650/670), și neîntrerupt până la sfârșitul sec. al X-lea (Tab. 1-2).

Pentru cimitirele avară sau slavo-avare de la vest de granița României, nu sunt date care să certifice faptul că unele dintre recipientele ceramice depuse în morminte au fost lucrate la roată cu turație rapidă¹⁰. Pentru zona din stânga și dreapta Dunării de Jos, se precizează lipsa ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă din necropolele datate în secolele VII-VIII¹¹. Pentru același spațiu geografic și același tip de sit arheologic, se presupune că roata olarului cu turație rapidă a fost utilizată începând cu a doua jumătate a sec. al IX-lea, respectivul angrenaj și tehnica de lucru regăsindu-se în realizarea unora dintre oalele cu pereții subțiri¹². Ceramica din necropolele datate în secolele IX-XI de pe teritoriul Slovaciei¹³, Cehiei¹⁴ sau Ungariei¹⁵, este prezentată ca fiind lucrată la roată cu turație medie.

¹⁰ Vezi de exemplu: Točić 1968; Kvassay 1984, p. 176-178; Béreš 1985, p. 61-65; Budinský-Krička, Točić 1991; Nevizánsky 1991, p. 103-165; Fiedler *et alii* 1993, p. 243-275.

¹¹ Fiedler 1992, 1, p. 122-124.

¹² Fiedler 1992, 1, p. 124.

¹³ Vlkolinská 1994, p. 83-92; Vlkolinská 1995, p. 35-38; Vlkolinská 1996, p. 313-323; Rejholková 1995b, p. 22-24, 35-38; Vlkolinská 2007, p. 207-227.

¹⁴ Profantova 2007, p. 191-204.

¹⁵ Tettaamanti 1975, p. 108-109; Kiss 1983; Szöke 1992a, p. 139; Szöke 1994, p. 255-259; Kvassay 1984, p. 173-178; Révész 1996, p. 186-187; Nepper 2002, p. 1-2.

În așezările din Transilvania sau Muntenia, datate în perioada secolelor VIII-IX, respectiv VIII-X, ceramica lucrată la roată cu turație rapidă este o realitate ce nu poate fi contestată¹⁶. Ceramică lucrată la roată cu turație rapidă este atestată și într-o serie de așezări de la vest de granița României¹⁷.

O serie de oale lucrate la roată cu turație rapidă din necropole transilvănene, datând din secolele VII-VIII, se regăsește ca formă în cadrul olăriei lucrate la roată cu turație rapidă, de dimensiuni mari (peste 15 și chiar 20 cm), descoperite în cadrul așezărilor. Ca exemplu în acest sens, poate fi prezentată o oală de dimensiuni mari, descoperită în Locuința nr. 2 din așezarea de la Bratei, care este foarte asemănătoare ca formă, identică ca ornament și mod de dispunere a acestuia pe recipient, cu o oală din necropola de la Teiuș/Cetățuie (Pl. 1/5)¹⁸. De asemenea, o a doua oală de dimensiuni mari, descoperită tot la Bratei, în Locuința nr. 7¹⁹, poate fi considerată model pentru cămile lucrate la roată cu turație rapidă din cimitirele de la Bratei/Cimitirul nr. 2 și Gâmbaș/Cetățuie (Tab. 2, Pl. 1/4, Pl. 2/2).

Oalele lucrate la roată cu turație rapidă din cadrul cimitirelor transilvănene, datate în sec. al X-lea, se aseamănă foarte mult ca formă a corpului cu multe dintre oalele lucrate la roată cu turație medie, descoperite tot în cadrul necropolelor din Transilvania. Foarte probabil, meșterul olar a realizat la roată rapidă oale de forma celor în uz în sec. al X-lea. Afirmația cred că este valabilă și pentru perioadele anterioare sec. al X-lea, dacă se are în vedere multitudinea formelor de oale lucrate la roată cu turație rapidă, descoperite în cadrul așezărilor datate în secolele VIII-X²⁰.

Se specifică faptul că ceramica din pastă zgrunțuroasă lucrată la roată cu turație rapidă, își face apariția în cadrul așezărilor din Vestul României, la sfârșitul sec. al VII-lea, dar mai ales la începutul sec. al VIII-lea, continuând a fi prezentă în siturile arheologice până la sfârșitul sec. al IX-lea²¹. Se mai precizează că olăria lucrată la roată cu turație rapidă, de tipul celei menționate mai sus, este prezentă numai în Bazinul Transilvaniei și în partea de nord-vest a României²². A fost atribuită din punct de vedere etnic românilor²³ sau

¹⁶ Comșa 1978, p. 98; Zaharia 1994-1995, p. 297-356; Stanciu 2000, p. 127-191; Cosma 2002a, p. 37-41, 109-112; Cosma 2002b, p. 305-308.

¹⁷ Erdélyi, Szimonova 1985, p. 385-386; Bálint 1991a, p. 41-43; Vida 1991, p. 133-134; Vida 1993, p. 279-280; Dostál 1994, p. 226-227; Galuška 1995, p. 98.

¹⁸ Zaharia 1994-1995, p. 302, fig. 10/14.

¹⁹ Zaharia 1994-1995, p. 305-306, fig. 18/3.

²⁰ Comșa 1978, p. 98; Stanciu 2000, p. 127-191; Cosma 2002a, p. 37-41, 109-112; Cosma 2002b, p. 305-308.

²¹ Stanciu 2000, p. 130-141; Băcucț-Crișan 2017, p. 112.

²² Stanciu 2000, p. 141-145, 146-150.

²³ Stanciu 2000, p. 150.

romanicilor²⁴. Este un punct de vedere extrem de interesant, curajos și foarte franc.

Dacă ar fi să dăm crezare celor precizate mai sus, înseamnă că este posibil ca românii să fi apărut brusc la sfârșitul sec. al VII-lea în Transilvania, identificându-se în cadrul celorlalte populații din Podișul transilvan, sau din nord-vestul României, cu această ceramică zgrunțuroasă, lucrată la roată cu turație rapidă, pe care au utilizat-o până la sfârșitul sec. al IX-lea sau și în sec. al X-lea, după care au dispărut odată cu respectivul tip ceramic, ca apoi să reapară la sfârșitul sec. al XIII-lea, când ceramica lucrată la roată cu turație rapidă intră din nou în uzul cotidian din Transilvania, generalizându-se pe parcursul sec. al XIV-lea²⁵.

Este, totuși, dificil de crezut că românii sau romanicii din Transilvania, sau din nord-vestul României, au reinventat roata cu turație rapidă la începutul sec. al VIII-lea, cunoscută de altfel încă din antichitate, și au creat acele vase care se disting prin canelurile de pe pereții interiori ai vaselor. Apariția ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă, zgrunțuroasă trebuie privită ca o evoluție firească a tehnicii de producere a olăriei în Evul Mediu timpuriu. În Bazinul Carpatic, cândva în sec. al VII-lea, apare ceramica lucrată la roată cu turație medie zgrunțuroasă, denumită generic *ceramică de tip dunărean*²⁶. Ea evoluează în diferite feluri de la o regiune la alta, până ajunge să se stabilizeze ca tip de vas în sec. al VIII-lea, pe spații largi din centrul și sud-estul Europei. Datorită inovațiilor tehnice ce intervin în timp, în perfecționarea roții olarului, ceramica va fi produsă și la roată cu turație rapidă. Acest fapt nu a avut loc peste tot, identic ca tehnică de producere (pastă, ardere) sau cu aceeași intensitate, în toate zonele Bazinului Carpatic din secolele VII-IX. Pentru apariția ceramicii lucrate la roată cu turație rapidă din vestul Transilvaniei, la începutul sec. al VIII-lea, ar trebui luată în considerare și existența unor meșteri olari itineranți veniți din Imperiul Bizantin, care cunoșteau tehnica de realizare a ceramicii la roată cu turație rapidă. Un exemplu în acest sens îl reprezintă cele două căni aproape identice ca formă și ornament, descoperite una în cimitirul avar de la Gâmbaș/Măguricea (Pl. 1/4), iar cealaltă în cimitirul slavo-avar de la Bratei/Cimitirul nr. 2 (Pl. 2/2), piese care este posibil să fi fost realizate de același meșter olar care a trecut atât pe la comunitatea avară de la Gâmbaș/Măguricea, cât și pe la cea slavă de la Bratei. De asemenea, o serie de tipuri de vase, precum cele de tip amforă, pot să provină din import. În astfel de vase se transporta vinul din Bizanț spre Khaganatul avar cu centrul în Panonia,

²⁴ Băcuet-Crișan 2017, p. 112.

²⁵ Despre evoluția ceramicii lucrate la roată cu turație medie și rapidă la sfârșitul Evului Mediu timpuriu - începutul Evului Mediu în Crișana și Transilvania, vezi: Popa *et alii* 1987, p. 91, 97-98.

²⁶ Staňa 1995, p. 85-95.

în secolele VII-VIII²⁷. De altfel, mă întreb dacă și cât de importante erau acele caneluri interioare pe pereții vaselor care nu se vedeau la exterior, pentru oamenii din secolele VII-X din vestul României. La achiziționarea vaselor conta mai mult forma și utilitatea vasului.

Am precizat la începutul acestui subcapitol că ceramica lucrată la roată cu turație rapidă a fost descoperită nu numai în așezări, ci și în cadrul cimitirelor avare și slave sau slavo-avare din Transilvania. Această realitate arheologică susține că toate grupurile de populații atestate arheologic la nivelul culturii materiale, dar mai ales spirituale din Transilvania, au cunoscut ceramica lucrată la roată cu turație rapidă. Este vorba mai ales de populațiile avare și slave, identificate prin grupurile de cimitire avare din zona centrală a Transilvaniei, de la cotul Mureșului, precum și de cele din Grupa Mediaș, atribuibile populațiilor slave și slavo-avare din Podișul transilvan.

6. Catalogul descoperirilor.

I. Cimitire de inhumație.

1. Alba Iulia/Str. Brândușei (jud. Alba).

Oală (Pl. 1/2); M. 107/2005; mormânt de femeie; lângă gamba dreaptă; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu microprundiș; culoare cărămiziu-gălbuie, urme de ardere secundară; decorată cu linii drepte orizontale, care acoperă toată suprafața vasului; $\hat{I} = 11$ cm, $D_g = 10,3$ cm, $D_f = 6,3$ cm, $D_m = 12,2$ cm. Dragotă, Rustoiu 2007, p. 236, Fig. 10-10a; Dragotă *et alii* 2009, p. 51, Pl. 45/M. 107/1, 108-112. MNUAI, inv. nr. F. 9375.

2. Gâmbaș/Măguricea (jud. Alba).

Cană (Pl. 1/4); M. 17/1913; mormânt de războinic; lângă umărul drept; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu macroprundiș; culoare cărămiziu-gălbuie, cu pete brune; urme de ardere secundară; ornamentată pe gât cu o canelură orizontală în relief, pe corp apar caneluri late, care se datorează urmelor de degete lăsate ca urmare a realizării oalei la roată cu turație rapidă; $\hat{I} = 11,5$ cm, $D_g = 9$ cm, $D_f = 6$ cm, $D_m = 9,5$ cm. Horedt 1951, p. 198, nr. 21, Pl. VII/10; idem 1958, p. 100, M.XVII/1, Fig. 14/5. MNITCN, inv. nr. III. 8856/V.1490.

3. Șeitin/Alea Mureș (jud. Arad).

Oală (Pl. 1/3); M. 4/1965; matur; la capătul picioarelor; roată cu turație rapidă; pastă compactă degresată cu nisip fin; culoare brun-cenușie, urme de ardere secundară; ornamentată în treimea superioară cu câte două benzi de linii orizontale trasate în val, care se intercalează cu două benzi de linii drepte

²⁷ Csiki, Magyar-Hárshegyi 2015, p. 175-182.

orizontale; $\hat{I} = 13$ cm, $D_g = 12$ cm, $D_f = 8$ cm, $D_m = 15$ cm. Mărghitan 1965, p. 583, Fig. 3; Cosma 2002, p. 228, nr. 192, M. 4, Pl. 237/11. MJA, inv. nr. 14315.

4. Tarcea/Via lui G. Szalos (jud. Bihor).

Vas, fragmentar; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu nisip; culoare brun-cenușie; ornament: bandă de striuri orizontale și o bandă de linii în val. Sec. X. Cosma 2002, p. 233, nr. 201, Pl. 235/2. MȚCO, inv. nr. 11765.

5. Teiuș/Cetățuie (jud. Alba).

1. Oală, fragmentară, partea inferioară (Pl. 1/6); M. 13; mormânt de femeie; la capătul picioarelor, în partea dreaptă; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu microprundiș; culoare cărămiziu închis; fără urme de ardere secundară; partea păstrată este neornamentată; $\hat{I}_{\text{păstrată}} = 9$ cm, $D_g = ?$ cm, $D_f = 7,6$ cm, $D_m = ?$ cm. Cosma 2017, p. 81, Pl. 47/M. 13/1. MNITCN, fără nr. inv.

2. Oală (Pl. 1/5); M. 21; mormânt de femeie; la capătul picioarelor, în partea dreaptă; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu microprundiș; culoare brun-negricioasă cu pete cărămizii; urme de ardere secundară; ornamentată pe umăr cu un registru de patru linii orizontale incizate adânc; $\hat{I} = 11,5$ cm, $D_g = 10,1$ cm, $D_f = 6$ cm, $D_m = 12,5$ cm. Horedt 1958, p. 105, Fig. 17/11; Cosma 2017, p. 83, Pl. 48/M. 21/6. MNITCN, inv. nr. V. 34458.

6. Zalău/Palvar (jud. Sălaj).

Oală (Pl. 1/1); M. 9; mormânt de adult; în dreapta craniului; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu nisip fin și paiete de mică; culoare cărămizie cu pete gălbui; ornamentată în zona de mijloc cu linii drepte orizontale; $\hat{I}_{\text{păstrată}} = 12$ cm, $D_g = 14,9$ cm, $D_f = ?$ cm; $D_m = 16,7$ cm. Cosma 2006-2007, p. 243, Pl. 5/10. MIAZ, inv. nr. 66/2002.

II. Cimitire birituale plane din secolele VII-IX.

1. Alba Iulia/Stația de salvare (jud. Alba).

Oală, fragmentară (Pl. 2/1); M. 522; mormânt de incinerare, adolescent, sex masculin; lângă grămada de resturi cinerare arse; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu microprundiș; culoare brun-cărămizie; urme de ardere secundară; ornamentată pe umăr cu două șiruri de impresiuni oblice, sub acestea o linie orizontală incizată adânc; $\hat{I}_{\text{păstrată}} = 5$ cm; $D_g = 11$ cm. Blăjan, Botezatu 2000, p. 461-464, Fig. 6b. MNUAI.

2. Bratei/Cimitirul nr. 2 (jud. Sibiu).

Cană, întregibilă (Pl. 2/2); M. 38; mormânt de incinerare; deja spartă în momentul depunerii în M.; în umplutura gropii, în partea superioară a acesteia; roată cu turație rapidă; pastă compactă degresată cu microprundiș; culoare cenușiu-cărămizie; urme de ardere secundară; pereții decorați cu caneluri

distanțate; $\hat{I} = 13,5$ cm, $D_g = 10,2$ cm, $D_f = 7,5$ cm, $D_m = 11,5$ cm. Zaharia 1977, 51/M. 38, Fig. 20/9, 28/6. IAB.

3. Ocna Sibiului (oraș, jud. Sibiu) – Lab.

1. Cană (Pl. 2/3); M. 22; mormânt de inhumație, copil; la capătul picioarelor, în partea dreaptă; poziție răsturnată, cu gura spre NV; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu microprundiș și mică; culoare brun-cărămizie; fără urme de ardere secundară; ornamentată imediat sub buză și până pe umeri cu linii orizontale trasate în val, sub acestea, striuri orizontale drepte dispuse până la mijlocul înălțimii totale a vasului; $\hat{I} = 10,7$ cm, $D_g = 9,2$ cm, $D_f = 6$ cm, $D_m = 10$ cm. Protase 2004, 15/M. 22, Pl. XIII, XIV, XXIV. IAIACN.

2. Oală (Pl. 2/4); M. 116; mormânt de inhumație, copil; la capătul picioarelor; roată cu turație rapidă; pastă compactă, degresată cu microprundiș și mică; culoare brun-cărămizie; fără urme de ardere secundară; ornamentată imediat sub gât cu o canelură orizontală; $\hat{I} = 13,4$ cm, $D_g = 9,1$ cm, $D_f = 6$ cm, $D_m = 12,9$ cm. Protase 2004, 35/M. 116, Pl. XXVI; IAIACN.

FAST WHEEL POTTERY FROM COARSE PASTE DISCOVERED IN THE 7th-10th CENTURY CEMETERIES OF WESTERN ROMANIA

ABSTRACT

In the Carpathian Basin, sometime in the 7th century, medium wheel pottery appeared, generically referred to as *Danube-type pottery*. It evolves in different ways from one region to another, until it stabilises as a type of vessel over large areas of central and south-eastern Europe in the 8th century. Thanks to the technical innovations that have taken place over time in perfecting the potter's wheel, ceramics will also be produced on the fast wheel. Pottery worked on a fast-moving wheel in Transylvania in the 7th-10th centuries is not an ethnic attribute. Wheel-thrown pottery is a type of artefact present not only in Early Medieval settlements, but also in burial and biritual cemeteries in Transylvania, north-western Romania and Crișana, dating from the Middle Avar period (650/670), and uninterrupted until the end of the 10th century (Tab. 1-2). This archaeological reality supports that all groups of populations archaeologically attested at the level of material, and especially spiritual, culture in Transylvania have known fast wheel pottery. These are mainly the Avar and Slavic populations, identified by the groups of Avar cemeteries in the central area of Transylvania, at the Mureș river bend, as well as those of the Mediaș Group, attributable to the Slavic and Slavo-Avar populations of the Transylvanian Plateau.

LIST OF PLATES AND TABLES:

Plt. 1 – Fast wheel pottery from inhumation burial: 1 - Zalău; 2. - Alba Iulia/ Brândușei St; 3 - Șeitin; 4 – Gâmbaș; 5-6 – Teiuș.

Plt. 2 – Fast wheel pottery from biritual cemeteries: Cremation burial: 1 - Alba – Iulia; 2 – Bratei/cemetery no. 2; Inhumation graves: 3-4 – Ocna Sibiului.

Tbl. 1 – Typology of the ornaments on the vessels worked with a fast wheel from cemeteries in western Romania from the 7th to the 10th century: 1 - Teiuș; 2 -3 - Ocna Sibiului, 4 - Bratei/ cemetery 2; 5 - Șeitin; 6 - Gâmbaș; 7 - Zalău, 8 - Alba Iulia/ Brândușei St.

Tbl. 2 – Typology and chronology of the vessels worked on the fast wheel in the cemeteries of western Romania from the 7th to the 10th century: 1 - Teiuș; 2 - Ocna Sibiului, 3 - Șeitin; 4 - Alba Iulia/ Brândușei St; 5 - Zalău; 6 - Bratei/Cemetery 2; 7 - Ocna Sibiului, 8 - Gâmbaș.

Abrevieri bibliografice:

ActaMP - *Acta Musei Porolissensis*, Zalău.

Antaeus - *Antaeus*. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest.

Apulum - *Apulum. Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia.

ArchAustr - *Archaeologia Austriaca*, Viena.

ArhMed - *Arheologia Medievală*, Reșița.

CommArchHung – *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, Budapest,

Crisia - *Crisia*, Oradea.

Dacia - *Dacia*. Recherches et découvertes archeologiques en Roumanie, București, 1 (1924) - 12 (1948); N.S., Revue d'archeologie et d'histoire ancienne, București, 1 (1957) și urm.

EphNap - *Ephemeris Napocensis*, Cluj-Napoca.

SCIVA - *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, București.

SIArch - *Slovenská Archeológia*, Bratislava.

StudiaCom - *Studia Comitatus*, Szentendre.

StComC - *Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie*, Caransebeș.

StComSatuMare - *Studii și Comunicări*, Satu Mare.

Zalai Múzeum.

Bibliografie:

Allios 2004 - D. Allios, *Le villan et son pot. Céramiques et vie quotidienne au Moyen Âge*, Rennes, 2004.

Băcuet-Crișan 2014

- D. Băcuet-Crișan, *Contribuții arheologice privind Nord-vestul României în secolele VII-XI. Cercetări în depresiunea Silvaniei*, Cluj-Napoca, 2014.

Béřeš 1985 - J. Béřeš, *Keramika na tzv. avarských pohrebiskách a sídliskách zo 7.-8. stor. na Slovensku*, SIArch, XXXIII, 1, 1985, p. 15-70.

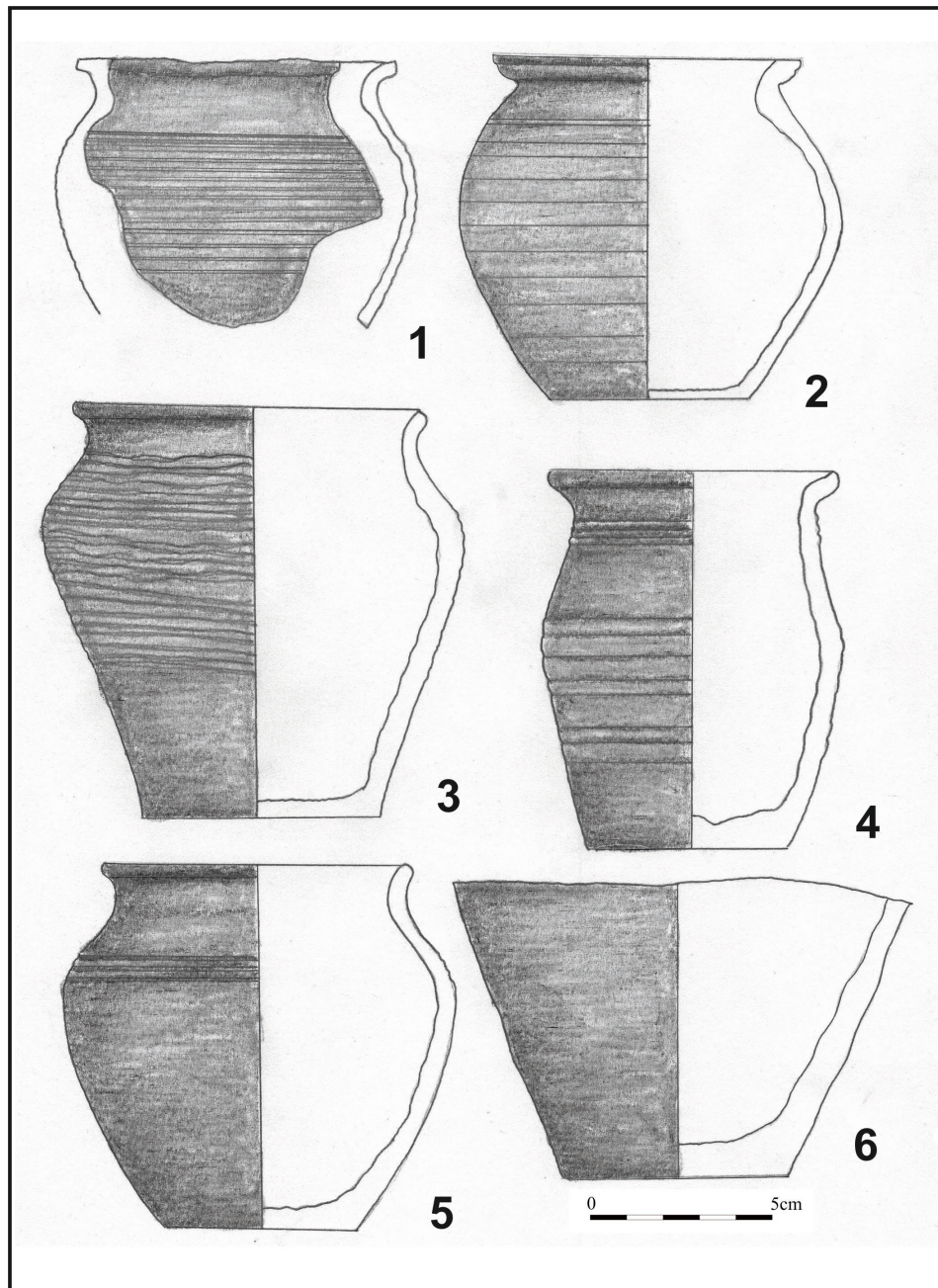
Blăjan, Botezatu 2000

- M. Blăjan, D. Botezatu, *Studiul arheologic și antropologic al mormintelor de incinerare prefeudale (secolul VIII) de la Alba Iulia – „Stația de salvare”*, *Apulum*, 37/1, 2000, p. 453-470.
- Budinský-Krička, Točic 1991
- V. Budinský-Krička, A. Točic, *Šebastovce. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches*, Nitra, 1991.
- Châtelet 2002
- M. Châtelet, *La céramique du haut Moyen Âge du sud de la vallée du Rhin supérieur (Alsace et Pays de Bade). Typologie, chronologie, technologie, économie et culture*, Éditions Monique Mergoïl, Montagnac, 2002.
- Comșa 1961
- M. Comșa, *Cu privire la semnificația mărcilor de olar din epoca medievală timpurie*, *SCIVA*, XII, 2, 1961, p. 291-305.
- Comșa 1978
- M. Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările din Secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978.
- Cosma 2002a
- C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d. H.* Cluj-Napoca, 2002.
- Cosma 2002b
- C. Cosma, *Die Keramik des 8. - 10. Jh. n. Chr. aus dem Norden und Nordwesten Rumäniens*, A. Rustoiu, A. Ursuțiu (Herausgeber), *Interregionale und kulturelle Beziehungen im Karpatenraum (2. Jahr. V. Chr. – 1. Jahr. N Chr.)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 297-389.
- Cosma 2006-2007
- C. Cosma, *Die Gräberfelder von Köttlach-Typ aus West- und Nordwestrumänien*, *EphNap*, XVI-XVII, 2006-2007, p. 227-254.
- Csiky, Magyar-Hárshegy 2015
- G. Csiky, P. Magyar-Hárshegy, *Wine for the avar elit? Amphorae from Period Burials in the Caepathian Basin*, G. R. Tsetschladze, Al. Avram, J. Hargrave (Ed.), *The Danube lands between the Black Seas (7th century BC – 10 Century AD. Proceedings of the Fifth International Congress on Black Sea Antiquities (Belgrad – 17-21 Septembrie 2013))*, Archaopress Publishing LTD, Gordon House, Oxford OX2 7ED, 2015, p. 175-182.
- Dostál 1994
- B. Dostál, *Die frühmittelalterliche Keramik aus Břeclav-Pohansko, Slawische Keramik*, 1994, p. 219-232.
- Dragotă, Rustoiu 2007
- A. Dragotă, G. T. Rustoiu, *Offerings of ceramic vessels from the Early Medieval cemetery at Alba Iulia – „Brîndușei Street”*, C. Cosma (Ed.), *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st Millennium AD. Cultural artefacts and local identities. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D. 10*, Cluj-Napoca, 2007, p. 229-242.
- Dragotă et alii 2009
- A. Dragotă, G. T. Rustoiu, M. Drîmbărean, V. Deleanu, S. Ota, *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia - Str. Brîndușei. Cercetările arheologice din anii 1997-2008*, Alba Iulia, 2009.
- Erdélyi, Szimonova 1985

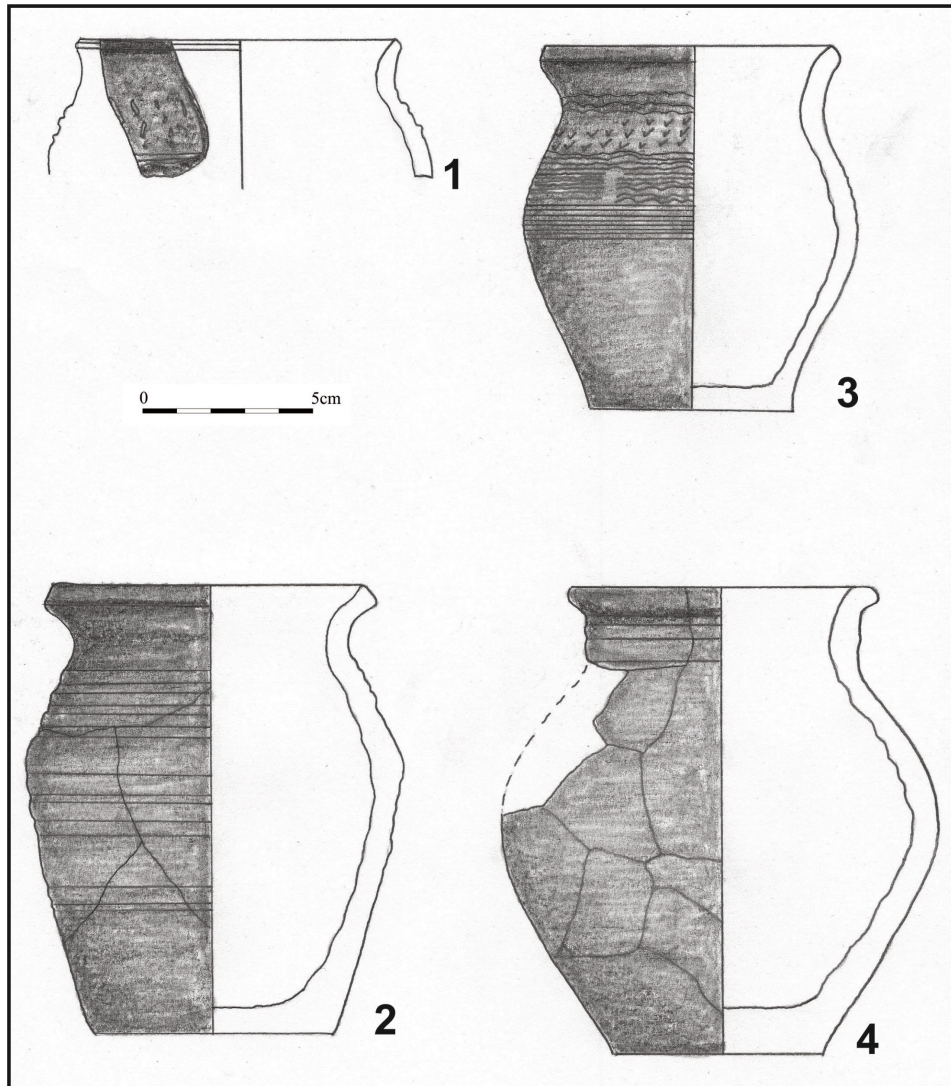
- I. Erdély, E. Szimonova, *Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény*, *SlArch*, XXXIII, 2, 1985, p. 379-396.
- Fiedler 1992 - U. Fiedler, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der untern Donau*, Teil 1-2, UPA, Bonn, 1992.
- Fiedler *et alii* 1993 - U. Fiedler, M. Passlick, A. Richter, *Beiträge zur Formenentwicklung der awarenzeitlichen Grabkeramik*, *ArchAustr*, 77, 1993, p. 243-275.
- Fusek 2009 - G. Fusek, *Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke*, P. Dresler, Z. Měřínský (eds.), *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na procavním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.-26.4.2006*, *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum 2*, Brno 2009, p. 99-108.
- Galuška 1995 - L. Galuška, *Keramik des Marchtyps*, *Slawische Keramik*, 1995, p. 97-106.
- Godea 1982 - I. Godea, *Das Töpferrad. Vergleichende anschauung/Roata olarului. Privire comparativă*, *StComC*, IV, 1982, p. 19-42, 43-53.
- Horedt 1958 - K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei. Sec. IV – XIII*, București, 1958.
- Keramik 1986 - *Vorschläge zur systematischen Beschreibung von Keramik/Suggestions for the Systematic recording of Pottery/Propositions une description systématique des céramiques*, Köln, 1986.
- Kiss 1983 - A. Kiss, *Baranya megye X-XI. századi sírleletei*, Budapest, 1983.
- Kvassay 1984 - J. Kvassay, *Keramikbeigaben in den Gräbern des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken, Interaktionen der Mitteleuropäischen Slawen und Anderen Etnicka im 6.-10. Jahrhundert*, Symposium, Nové Vozokany 3.-7. Oktober 1983, Nitra 1984, p. 173-178.
- Mathiaut-Legros 2007 - A. Mathiaut-Legros, *La céramique dans la tombe du Bas-Empire à l'époque mérovingienne (IIIe-VIIIe siècle après J.-C.), dans la moitié nord de la Gaule*, C. Cosma (ed.), *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st Millennium AD. Cultural artefacts and local identities, Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D.* 10, Cluj-Napoca 2007, p. 113-129.
- Mărghitan 1965 - L. Mărghitan, *Morminte din epoca feudală timpurie descoperite la Șeitin*, *SCIIVA*, 16, 3, 1965, p. 581-586.
- Nepper 2002 - M. Nepper Ibolya, *Hajdú-Bihar megye 10-11. századi sírleletei*, Budapest-Debrecen, 2002, 1-2 rész.
- Paraschiv-Talmațchi 2006 - C. Paraschiv-Talmațchi, *Mărci de olar (Secolele VII-XVI). Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, București, 2006.

- Popa *et alii* 1987 - R. Popa, D. Căpățână, A. Lukács, *Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuții la istoria Bihorului în secolele XII-XV, Crisia, VIII, 1987, p. 61-105.*
- Profantová 2007 - N. Profantová, *Deposits of ceramic and wooden pots as one most important offerings for the „last way for the afterlife” in the 9th-10th century in the Middle Bohemia, C. Cosma (ed.), Funerary offerings and votive depositions in Europe’s 1st Millennium AD. Cultural artefacts and local identities. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D. 10, Cluj-Napoca, 2007, p. 191-206.*
- Protase 2004 - D. Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului (sec. VIII-IX), București, 2004.*
- Révész 1996 - L. Révész, *A Karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez, Miskolc, 1996.*
- Rusu 1962 - M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VIth-VIIth Centuries), Dacia N.S., VI, 1962, p. 269-292.*
- Slawische Keramik 1994 - C. Staňa (Hrsg.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. Bis zum 11. Jahrhundert, Band I, Kolloquim Mikulcice, 25.-27. Mai 1993, Brno, 1994.*
- Slawische Keramik 1995 - L. Poláček (Hrsg.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. Bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung, Band II, Kolloquim Mikulcice, 24.-26. Mai 1994, Brno, 1995.*
- Staňa 1995 - C. Staňa, *Bemerkungen zur Keramik des sog. Donautyps, L. Poláček (Hrsg.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. Bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung, Band II, Kolloquim Mikulcice, 24. – 26. Mai 1994, Brno, 1995, p. 85-95.*
- Stanciu 1998-1999 - I. Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri-„Lubi Tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare, StComSatuMare, XV-XVI, 1998-1999, p. 115-266.*
- Stanciu 2000 - I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roată rapidă, în așezările de pe teritoriul României, ArhMed, III, 2000, p. 127-191.*
- Stanciu, Matei 1994 - I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania, ActaMP, XVIII, 1994, p. 135-155.*
- Szöke 1992 - B. M. Szöke, *Das karolingerzeitliche Gräberfeld von Sárvár-Végh Malom, CommArchHung, 1992, p. 125-158.*
- Szöke 1994 - B. M. Szöke, *Karoling-kori szolgálónépi temetkezések Mosaburg/Zalavár vonzáskörzetében: Garabonc – Ófalu I-II, Zalai Múzeum, 5, 1994, p. 251-317.*

- Tettamanti 1975 - S. Tettamanti, *Temetkezési szokások a X-XI. században a Kárpát-medencében*, *StudiaCom*, 3, 1975, p. 79-123.
- Točić 1968 - A. Točić, *Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Holiare*, Bratislava, 1968.
- Vida 1991 - T. Vida, *Chronologie und Verbreitung einiger awarenzeitliche Keramiktypen*, *Antaeus*, XI-XX, 1990-1991, p. 131-144.
- Vida 1993 - T. Vida, *Zur Frage der byzantinischen Traditionen der awarenzeitlichen Keramik*, J. Pavúk (Rédigé), *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Bratislava, 1-7 septembre 1991, 4, Bratislava 1993, p. 279-282.
- Vida 1999 - T. Vida, *Die awarenzeitliche Keramik I. (6.-7. Jh.)*. *Varia Archeologica Hungarica VIII*, Berlin-Budapest 1999.
- Vlkolinská 1994 - I. Vlkolinská, *Pottery from cemeteries of the 9th-10th centuries in the territory of Slovakia*, *Slawische Keramik*, 1994, p. 83-92.
- Vlkolinská 1995 - I. Vlkolinská, *Zur Typologie der Keramik aus Gräberfeldern des 9.-11. Jahrhunderts in der Slowakei*”, *Slawische Keramik*, 1995, p. 35-38.
- Vlkolinská 1996 - I. Vlkolinská, *Die grabverbände mit der Keramik des 9.-10. Jh. aus dem Gebiet der Slowakei aufgrund geographisch-chronologischer Analysen*, D. Bialeková, J. Zábojník (Hrsg.), *Etnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis 11. Jahrhundert. Symposium Nitra 6. bis 10. November 1994*, Bratislava, 1996, p. 313-332.
- Vlkolinská 2007 - I. Vlkolinská, *Some aspects of the ceramics in the graves on the cemetery Nitra-Lupka*, C. Cosma (ed.), *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st Millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B. C. to the 1st Millennium A. D. 10, Cluj-Napoca, 2007, p. 207-228.
- Zaharia 1977 - E. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977.
- Zaharia 1994-1995 - E. Zaharia, *La station n° 2 de Bratei, dép. de Sibiu (VIe-VIIIe siècles)*, *Dacia*, N. S., XXXVIII-XXXIX, 1994-1995, p. 297-356.

Pl. 1.

Pl. 2.

